

Vári Attila

Fekete ember

Mindenki tisztelte, becsülte őket. Barbara és Lázár mintaképei voltak a boldog házasságban megöregedett embereknek. Téli estéken, amikor alig akadt munka a földeken, a házuk megtelt gyermekekkel, mert olyan meséket tudtak, amelyek nem hasonlítottak azokra, amit olvashattak, azokra aztán végképp nem, amilyeneket a televíziós csatornák gyermekműsor címszó alatt közvetítettek.

A tipegő anyóka Barbara és a hórihorgasból görnyedt öregemberré hajló Lázár úgy éltek az életüket, hogy senki sem hallotta panaszkodni, de dicsekedni sem őket. Mindenüket, ami volt, saját kezükkel teremtették, s csak az különböztette meg őket a többi telepéstől, hogy akkor, amikor már módjukban állt, szinte csak könyvekre költötték a pénzüket.

Házuk két szobából, konyhából, s az utólag hozzáépített fürdőszobából állt, de az udvaron volt szerszámos fészker, nyári konyha is aszalóval, amelyben a korai gyümölcsöktől a kései almáig mindig készült lekvár, kompót vagy cukor-édes aszalvány. Aki alaposan megnézte az épületet, talán észrevehette, hogy nem egyszerre épültek a helyiségek, de az ő házuk állt a legmagasabb halmon, még lépcsők sem kellettek hozzá, nem kellett ár- és belvíztől tartaniuk, s így a füves udvar volt az előszobájuk.

Lázár ültette az első fákat. Nem az árnyék, még kevésbé a látvány miatt. Egyszerű oka volt, a háztól távolabb verempincét ásott a terményeknek, s a fűz és a mocsári tölgy elszívta a nedvességet, soha nem rohadt meg a krumpli, a leveszöldség, s a hordós káposzta sem pimpósodott meg idő előtt a zsuppal fedett pincéjükben. Aztán a többiek is lázári módon védekeztek a feltörő talajvíz s az esők után napokig álló pocsolják ellen.

Egy ház, egy liget.

Lennebb, a valódi ártéren, pálinkának való, meghatározhatatlan fajtájú szilva-faerdő burjánzott, s a választóvonalon, a rét és a folyó közötti turzáson papírhéjú diót természetek az első időktől kezdve a telepések.

A város Posta-telepnek nevezte a helyet, ahol laktak, s amely az első kezdetleges, tapasztott falazatú házak után, átépülve sem a kivagyiságot, inkább az ízlés és a hasznosság, a kihasználhatóság és a természettel való harmonikus együttélés képét mutatta.

Az ártér és a hajdani legelő között, azokon a halmokon, amelyeket az erdő méretű mesterséges ligetek nőttek be, nemcsak a füzek rejtették a házakat. A hatalmas lombkoronát növelő mocsári tölgyek is takarták őket, amelyek ilyen őszi napokon, a kopottas avar, a száradó kórók üzenetét, a pusztulást vidámitották színeikkel. Narancs és vörös árnyalatú leveleikkel olyanok voltak az őszi

szélben hajlongó toronymagas óriások, mintha felszállni készülő forró égövi madarak lettek volna.

Minden irányba, bármerre is nézett az ember, hasonló facsoportokat látott, s mindenik egy-egy telepes házát rejtette, de nem igazi utcák mentén épültek. Sejtteni lehetett, hogy régebben merre került ki a kanyargó gyalogösvény a mélyebben fekvő területek tocsogóit, vízi világot dajkáló tavacskaikat.

Postarétnek hívták, s valaha lovas futárok, postakocsik váltó lovai legeltek itt a cserére várva, aztán a vasút megjelenése után amolyan senki földje lett. Nem kaszálták, nem is legeltették a dús füvű rétet. Eltömődtek az árkok, senki nem takarította őket, s mert nem volt gazdája, sokáig idehordták a városi emberek a háztartások hulladékát, olyasmit, amit nem égethettek el kályháikban a téli napokon, nem dobhatták a konyhakertek trágyadombjára. Még nem az ipari hulladék és a műanyagok képezték akkortájt a város szemetét. Döngkút is volt valaha, s a sintértelepről, a bőrükért megnyúzott kóbor kutyák tetemei is itt végezték, madarak, rókák, bogarak táplálékként, de erre már csak Lázár, az első idetelepült emlékezhetett.

Ő és felesége voltak a pionírok, az első telepesek, rögtön azután költöztek be, egy romos csőszkunyhóba, hogy hazaengedték őket az átnevelőnek nevezett kényszermunkatáborból, s nem akartak a kiutalt pincelakásba költözni.

Hármutat vitték el, de csak ketten szabadultak. Tízéves fiuk ott halt meg a Duna-delta végtelen nádasai között. Még el sem temethették. Az osztályellen-ségnek nem járt sem koporsó, sem fejfa. Csak elszállították a haldokló nagybeteg gyermeket, a hajdani görög földbirtokos egyik istállójába berendezett orvosi rendelőbe, ahol a lázmérő volt az egyetlen eszköz, s talán a gyógyszer is. Nem kísérhették el. Aztán egy reggel, a négyszögbe sorakoztatott, s az ünnepélyes zászlófelvonásra készülő rabok előtt, mintha ez lenne a legtermészetesebb módja a dolognak, a munkabeosztás ismertetése után, ugyanazon a rikácsoló hangján közölte a táborparancsnok alezredes, hogy Alexandru Lázár meghalt a rabkór-házban, s el is temették.

Tanárok voltak mindketten, s egy rendszerellenes röpcédulázás után, amikor a gyanús érettségiző osztályukat letartóztatták, majd életfogytig tartó szabadság-vesztésre ítélték őket, rájuk, a mit sem sejtő tanárookra is kiszabták, ítélet nélkül, ahogy abban az időben nevezték, „adminisztratív határozattal” a sokévnnyi kényszermunkát.

Négy év raboskodás után szabadultak, s mert kényszerlakhelyként ezt a várost nevezte meg a belügyi hivatal, s az elbocsájtó okirat szerint a város kellett lakhatást biztosítson számukra, adtak valami sötét lyukat, amit lakásnak nevezett a néptanács ügyintézője, de Lázár nem fogadta el a felajánlott vizes-penészes pincelakást. Helyette kijárta, hogy törvényes bérlőként művelhesse a Postaréten a csőszkunyhó körüli senki földjét, s hogy saját erőből lakhatóvá tegye azt a kalibát.

Híre kelt a menedéknek, s egyre több, kényszerlakhelyre kötelezett, frissen szabadult sorstársuk telepedett meg a szomszédjukban, s tették közösen művelhetővé a házhelyeknél alig nagyobb vízmentes területeket. Nem sokkal azután, hogy termőre fordították, s gondozni kezdték, zöldségeskertekké varázsolva a földeket, ők lettek a városi piac legkeresettebb árusai. Tökéletes terményt vittek

eladásra, később már tojást és kecskesajtot is, s azok, akiknek nem sok közük volt korábban földhöz, gazdálkodáshoz, akik kényszer szülte termelők voltak, úgy emlegették őket a városiak, hogy valódi „bolgárkertészek”. És igazi mintagazdák lettek. Egy gróf és egy báró családja, tanárok, háborúban kitüntetett katonatiszt és gépészmérnök, jogász és elhurcolt parasztember is volt a telepések között, s a lehetőségeikhez mérten, egymást segítve, igyekeztek túlélni, ha már emberként élni nem hagyta őket az a rendszer.

Ócskapiacsn szerzett biciklik kerekeiből tákolták össze, a sorstárs mérnök tervei alapján készített első, majd a többi háromkerekű szállítóeszközüket, amelyvel felváltva, egymás terményeit hajnalonként összegyűjtve vihették piacra friss zöldségeiket. Dolgoztak, hogy megéljenek, és megéltek mert nem volt pihenőnapjuk, s egymás kudarcaiból, sikereikből megtanulták, hogy hol és mit várhatnak el a földtől. Tudták, hogy hol van közelebb a talajvíz, mint ahogy ismerték a fagyzugos helyeket is.

Átélték mindannyian a nyomorúságnak azokat a kezdeti napjait, amikor egy ásó, egy kalapács, harapófogó is komolyan megterhelte a költségvetésüket, s az ócskástól vásárolt használt edényeik sem voltak üveges szekrénybe való, dicsekvésre méltó antik tárgyak. Akárcsak Lázárék, lassacskán a többiek is élhetővé, aztán évek hosszú sora alatt kényelmessé bővítették a házaikat.

Sorstársuk, a jogász, amikor lazulni kezdett a rendszer harapófogója, a törvények kiskapuit kihasználva, kertészeti társulásként jelentette be a földfoglalókat, rendezte a tulajdonviszonyokat, s ezután, mint adófizetőknek, járt nekik is a betegellátás, s vénségükre, amikor már nem tudtak teljes erőből kertészkedni, nyugdíjat is kaptak, amiből szerényen, de megéltek valahogy.

Elmaradtak a heti rendszerességgel tartott rendőrségi razziák, s az egyik jobb érzésű faluról származó rendőrtiszt meg is mondta, hogy kár ilyen rendes embereket egyfolytában vegzálni, amikor nincs emberük arra sem, hogy rendet tartsanak a városi huligánok között.

Mindenki terjeszkedett, újabb és újabb darabokat vontak művelés alá, amely sajátjuk lett, de közösen gondozták, közösen adták el a rajta megtermelt zöldségeket. Öntözőcsatornákat ástak vízigényes növényeik számára, s amire a rendszerváltással érkezett új világ megengedte volna, nekik már komoly gépeik voltak, s négykerék-meghajtású kis teherautóikkal, az értékesítési korszakhoz, amivé kényszerszövetkezetük változott, a szomszéd városok piacaira is szállította friss és tartósított terményeiket.

Lázár úgy dolgozott, hajnaltól napestig, mintha még mindig a kényszerszermunka-felügyelők álltak volna a háta mögött, s felesége, Barbara nemcsak társa, de motorja is volt ennek a létért folytatott szakadatlan küzdelemnek. Megérkezésük idején mindketten a harmincas éveik végén jártak, s nagyon sokáig reménykedtek abban, hogy lehet még gyermekük, de a kényszerszermunka teleinek, az állandó felfázásoknak, aztán a nyarak rovarinvázióinak ragályos betegségei terméketlenül tették az asszonyt.

Úgy öregedtek meg, hogy sohasem beszéltek a kényszerszermunka előtti, régi életükről, s mintha megegyeztek volna abban is, hogy sohasem emlegetik kisfiukat. Sem pajkos játékait, sem borzalmas halálát, amely fölött némaságukban sem

tudtak napirendre térni. És mindvégig be is tartották a ki nem mondott fájdalmas fogadalmat. Életük végéig kísérté őket ez a borzalmas hallgatás. Nem láthatták holtan a gyermeküket, s így, életük legtragikusabb eseménye nem zárulhatott le bennük. Titkoltan ugyan, de mindketten abban reménykedtek, és talán abban az álomban is éltek, hogy nem is halt meg, valahol élhet, s ötven évvel a halála után, a vénség küszöbén is reménykedtek, hogy egyszer csak felbukkan. Olyannak látták soha ki nem beszélt álmaikban, mint a betegsége, az agyhártyagyulladás előtti napokban. Kedvesen mosolygós arc tűnt fel, ha rá gondoltak, olyannak látták, aki ma is segítené őket, mint ahogy a Duna-deltában is tette, hogy teljesíthessék az állandóan újra és újra megemelt, embertelen, s többnyire teljesíthetetlen normát.

Megbékéltek a világgal, amely kitaszította őket, de megbocsájtani nem tudtak. Elevenen élt emlékezetükben, hogy amikor a gyűjtőfogházból az állomásra kísérték őket a fegyveresek, anélkül, hogy valakik kényszerítették volna a menetet bámuló embereket, azok szidalmazták, megköpködték őket. Nem volt a telep lakóinak a szükségesnél több kapcsolatuk a várossal, a külvilággal. Sem a kezdet kezdetén, sem később, amikor már lehetett volna, nem politizáltak. Kedvesek voltak az idegenekhez, de nem engedték magukhoz közel őket. Ilyenek voltak a többi kitaszítottak, és ilyen volt Lázár és Barbara is.

Rettegve gondoltak arra a napra, amely várhatóan bármikor bekövetkezhet, hogy egyikük halálával a magára maradó kénytelen lesz mindazt elvégezni, amihez már ketten is kevesek voltak.

Lázár infarktusa után az asszony éjszakánként fel-felriadt, ha nem hallotta azt a dörmögő horkolást, ami nem volt elég hangos, hogy felébredje, de ami biztos jele volt annak, hogy a férje még él.

Nem csinált titkot abból, hogy felkészül a bekövetkezendő gyászra. A nagy mosófazékban, amelyben a fehér ruhákat szokta kifőzni a kályha hamujából készített lúgos vízben, ruhákat festett feketére. Olyanokat, amelyeket gyásza idején viselhet, s olyanokat, amelyekben eltemethetik, ha korábban halna meg, mint a férje.

Egy nap arra kérte Lázárt, hogy vegye fel azt a galambszürke öltönyt, amelyet évek óta nem viselt, mert látni szeretné, hogy jó-e még, nem fogyott-e, nem hízott-e ki belőle, s kihasználva, hogy az öreg elment meglátogatni azt a betegeskedő parasztembert, akitől a föld, a kertészkedés titkait tanulta valaha a telep összes lakója, megfestette az öltönyt. Nem lett foltos, sem egyenetlen a festés, s hogy férje ne láthassa, mit művelt a drága angol szövettel, száradni a padlás nélküli, az őszi napfénytől a cserepek alatt fülledt meleggé hevült szerszámos színbe akasztotta a fekete ruhát.

Ez volt élete utolsó vállalkozása. Másnap még beakasztotta a feketére festett ruhát a helyére, visszatette rá férje fehér ingét, s a szintén feketére festett nyakendőt, s ugyanúgy ült le minden esti szórakozásukhoz, játékukhoz, mintha mi sem történt volna.

És hozzákezdtek fiatal éveik színházi élményeinek egész estét betöltő újra-éléséhez, hogy felvonásonként, a párbeszéd felidézésével a tökéletesség felé haladva tegyék élvezetessé estjeiket.

Amikor játszani kezdték ezt, a szellemtornának is beillő, a felidézéssel a felejtés ellen küzdő kétszemélyes színházukat, összeírták azokat a darabokat, amelyeket fiatal éveikben láttak. Aztán, mint ahogy a restaurátor hajszálvékony ecsetvonásokkal hoz helyre egy-egy festményt, ugyanúgy, hónapok hosszú találgatásai, kísérletezései után, jelenetről jelenetre, mondatról mondatra próbálták felidézni a kiválasztott darabot, míg végre elérték, hogy tökéletesnek érezzék, bár a negyedik, ötödik visszaálmódott színdarab után, szinte egyszerre fedezték fel, amire külön-külön is rákérdeztek, egymástól várva a választ.

– Mi sohasem láttunk vígjátékot, bohózatot? Mindig csak tömény drámákat néztünk együtt? – De akárhogy is akartak valami vidám dologra emlékezni, nem jutott egyiküknek sem eszébe egyetlen nevetést kiváltó színdarab sem.

Évekig, évtizedekig tartó munkával, csatornák, árkok kiásásával a pangó vizek, tószemek lecsapolásával egyre növelték birtokrészüket, amelyet most, megvénülve, már nem tudtak megművelni, s így, egyik sorstársuknak, már itt, a telepen született fiának ajándékozták, aki egyébként is segített nekik a ház körül, s ellátta őket mindennel, amire szükségük, igényük volt maradék életükben. Könyveket is hozott Barna, akinek őszülő halántéka ellenére is kijárt a házaspártól a kisgyermekkorától megszokott, Barnika, becéző megszólítás.

Azon az estén, Csehov darabjának felidézése közben, bele-beleolvastak az eredeti szövegbe is.

A Cseresznyés kert utolsó mondatait csiszolgatták emlékezetből, de sehogy sem akart teljesen kerekké válni. Bele-belenéztek a Barnika által vásárolt, számár-füles, szétolvasott könyvbe, mert ezt a darabot, talán azért, hogy a nyomtatott példány kezük ügyében volt, emiatt sem kezelték olyan szabadon, mint a többi-eket. Már hónapok óta építették félmondatról mondatra a darabot, amelyet, bár szerzője vígjátéknak szánt, de ők sohasem éreztek annak.

Barbara belenézett a könyvbe, pontosan szerette volna elmondani azokat a szavakat, amelyeket a tragédia végkifejletének tartott. Felállt a székről, és az ágy szélére dőlt, mint akinek nehezére esik már az ülve maradás is. Szédülést érzett, dadogni kezdett, amikor megpróbálta összerakni Andrejevna utolsó, búcsúzás előtti mondatait.

– „Hadd nézzem meg még egyszer ezeket a falakat, ezeket az ablakokat... Hogy szerette ezt a szobát szegény megboldogult anyám...”

Az utolsó szót, mintha nem tudta volna egyből kimondani, egyre csak ismételte, halkabban, egyre halkabban, szinte már erőtlenül suttogva, s arcáról patakokban folyt a könnye a könyv nyitott lapjaira. Érthetetlen volt, amit mondott, de Lázár tudta, hogy azt ismételné folyamatosan:

– Anyám, anyám... anyám.

Lázár a semmibe bámult, azon töprengett, hogy milyen fájdalmas is lehet az örökös elvágódás, amely csak cél, de nem lesz kézzelfogható eredménye semminek, s mint mindig, ha egy színdarab felidezésének végére értek, most is homlokon akarta csókolni Barbarát. Botjára támaszkodva indult a székétől az ágyon elnyúló asszony felé, s az utolsó lépés előtt már tudta, hogy nem Andrejevna búcsúzott, hanem Barbara, aki Csehov szavait idézve, végszót adott, életük közös színpadára lépő új szereplőnek, a halálnak.

A temetés utáni napokban, mintha fogadalmat tett volna az örökös gyászra, reggeltől estig a feketére festett öltönyt viselte, alig evett, s azokból a tárgyakból, amelyek kedvesek voltak valaha Barbarának, szentélyt épített a tükör alatti polcra. Odatette azt az ezüst kontybontó fésűt, amelyet valamelyik itteni karácsonyra vett a feleségének, a nyakláncot, amelynek aranszívecskéjébe nem kerülhetett be soha fiuk fényképe, az a kopott, elmosódott igazolványkép, amelyet az utolsó motozáskor kobozott el a munkatábor őrségének parancsnoka. Odakerült a dióolajba áztatott körömvirágos krém tégelye is, amelyet Barbara maga készített, saját receptje alapján, s amellyel nagymosások után a kezét ápolta. S még ezernyi apróság, amiről azt gondolta, hogy Barbara ma is ragaszkodna hozzájuk.

Esténként gyertyát gyújtott az asszony fényképe előtt, de nem az örökláng szimbóluma volt az a fény. Nézte, hogy a kanóc fölött még kékesen fénylő lángnyelv hogy vöröslik fennebb, ahogy hűlni kezd, hogy aztán a gyász fekete pillangói, apró korompihék, bizonytalan libbenéseikkel hogyan fejezik be a fényt elnyelő sötétség apródjaiként a tűzláng talmi életét.

Vállfára tette az asszony ruháit, s azt a néhány darabot, amelyeket Barbara nem festett feketére, most ő áztatta napokig a borostyán termésének, a tölgy kérgének levébe, hogy egyenletesen fogja be feketére, mert nem tudta, hogy konyhasót, aztán ecetet kell önteni a vegyített lébe, hogy tartós maradjon a színezés.

Fekete lett a világ, amelyben neki még élnie kellett.

Valóságos emlékmúzeumot rendezett be a közös hálószobába, s mintha mellette lenne az asszony, motyogva mesélte, hogy aznap mit csinált.

– Előbb kiráztam a gyapjúkardigánodat, mert azt hittem, hogy beleköltözött a moly, aztán teát főztem, utána kimentem a folyópartra, mert áradt a napokban, s a homokpadunknál, ahol néhanapján napoztál is, hordalék tűzifát kerestem, de csak akkora törzsek voltak, hogy megmozdítani sem bírtam őket.

Nem hanyagolta el magát, tudta, hogy Barbara nem bocsájtana meg neki, ha koszosan, ápolatlanul járna, s a hiányban, amelyet az asszony halála miatt érzett, felfedezte a gyász értelmét. Eszébe jutott, hogy valahol olvasott is ennek a nagyon emberi érzésnek a meghatározásáról, s több napi keresgélés után, egy régi füzetben, amelybe idézeteket gyűjtött, mintha még vénen is a tanárságra való visszatérésre készülné, megtalálta a keresett passzust. „A gyász kulturális értéke, hogy a fájdalomnak formát és harmóniát ad. A valóságos életet a dráma síkjára emeli.” Nem írta oda, hogy kitől származik a gondolat. Csak egy nagy H volt a szöveg mellett, s hiába keresgélt a könyvespolc hiányában a szoba egyik falán téglaként felrakott könyvek között, mert egyik sem az volt, amiben emlékezete szerint ott lehetett volna az a kétmondatnyi idézet.

A könyvek rakosgatása közben az a Robinson Crusoe-kötet került a kezébe, amelyet telepeslétük elején, elsőként vett meg az ócskapiacon, mert úgy érezte azokban a napokban, amikor a szemétdombok réjtjén új életet kezdtek, hogy ők valójában egy magányos sziget lakói azon a tengeren, amelyen törvénytelenések viharai sodorják az ismeretlenbe az embereket.

Kinyitotta a könyvet, s szeme megakadt az első oldal után egy aláhúzott részen, amelyet Barbara jelölt ki, mert sorsukról, a középosztály felszámolásáról beszélgetve, nagyon sokszor olvasta fel neki.

„Apám pedig arra kért, mindig tartsam szem előtt: a balsors az emberek legfelsőbb s legalsóbb osztályait sújtja leginkább. A középrendűek még a csapásoknak és a gyarlóságoknak is sokkal kevésbé vannak kitéve. Nincs részük annyi testi és lelki betegségben és gyötrődésben, mint azoknak, akik fényűzően és kicsapongva élnek, vagy szegényen, nehéz munka mellett éheznek és szükségét szenvednek. Utóbbiakra természetes módon hoz gyötrelmet ez az életvitel”.

Emlékezett, hogy Barbara azt mondta, hogy ők nemzedékek óta középosztálybeliek, tehát nem kellett volna megtörténnie annak, ami megtörtént velük, s mindig hozzátette:

– Most már az utolsó szavak vonatkoznak ránk, ha egyáltalán életvitelnek lehet nevezni ezt a polgári osztály alatti, társadalmon kívüli létformát. Nem találd úgy, hogy túlságosan is elegáns ez a formula annak kifejezésére, ahol vagyunk, amiben élünk? – kérdezte, aztán hozzátette. – Ezek szerint életvitel lenne, legalábbis Defoe megfogalmazása alapján az a halálmenet is, a Duna-deltában? Akit megfosztottak a szabadságától, annak nincs életvitele, még létformája sincs, a tengődők nem ebbe a kategóriába tartoznak – mondta ki a szentenciát.

Úgy érezte, hogy az egyre erősödő gyász érzésének rabja, s úgy találta, hogy ez már nem a létezés formája, hanem a halál bármikori bekövetkeztének, biztos eljövételének elfogadása. Tudta, hogy amiben él, a lét és a semmi közötti, ideiglenes nyugalmi állapot.

Ahogy teltek a Barbara nélküli napok, egyre sötétebbek, már-már feketék lettek a gondolatai is. Úgy olvasgatta a református Bibliát, hogy abban reménykedett, hogy miközben a Szent Könyvet olvassa, meghallja majd az elhívást, mert nem akart önként véget vetni az életének, amelyet immáron nyűgként élt át, satnyuló izmainak mozgását korlátozó börtönében, s egyre céltalanabb napjainak csendjében.

Ha nem remete módjára élt volna, úgy érezte, hogy el kellene bújjon a kegyetlen világ elől, de ahová rejtőzhetett volna, az árnyék volt, Barbara árnyéka, s a gyász feketesége miatt azt kívánta, hogy lelke után a teste is engedelmeskedjen ennek a mindennapjait kitöltő feketeségnek. Hogy semmi se maradjon színes ebben a fekete árnyalatait felvonultató életében.

Észre sem vette, hogy sötétedik az egész teste, s a napok múlásával egyre feketébb lesz. A kézfején látta meg először a változást. Leccsatolta karóját, ahol mindig fehérebb maradt a kerti munkák közben is a napégette bőre, de egyenletes volt karjának kormosan fekete színe. Nem érdekelte a dolog, lefoglalta, hogy mindent Barbara kedve szerint végezzen a ház körül. Aztán, amikor egyik nap belenézett a megfakult tükörbe, egy fehér hajú öreg néger elkínzott arca nézett rá a foncsorát vesztett homályból. Nem egy festéssel feketített arcot látott, hanem egy igazi afrikait. Fehér haja miatt, amelyet sikertelenül próbált rövidebbre vágni a konyhai ollóval, s amely lépcsőzetes lett, attól, hogy nem érte el egyenletesen mindenhol a fejét, olyasmit mutatott a tükörképe, mint amilyenek azok az öreg feketék lehettek, akiknek koruk miatt ritkulni kezdenek a göndörséget alkotó hajszálaik. Olyan néger arc volt, akin látszott, hogy a harcát megvívta. És nem is a tükörképnek, hanem a mögöttes, soha nem tükröződő világnak mondta el Pál apostolnak Timóteushoz intézett szavait:

„Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam...”

Beteljesedett hát, amire olyan sokszor gondolt, a külvilágtól való megkülönböztetésére, élete koronája a bőrszíne lett, megvallatója azoknak, akik nem várják az igaz bírót, s vele a szeretet eljöveteletét.

Külseje pontosan tükrözte azt, amit gyásza közben érzett. Fekete lett, fekete ember. Nem csodálkozott a változáson, hiszen természetesnek vette, hogy a szobában szerteszét aggatott feketére festett női ruhák és saját megjelenésének éjfeketesége egyszer majd mindent, őt magát is uralni fogja.

A tükör párkányára tette azt a lepréselt rózsát, amit Barbara koszorújából hozott emlékként a temetés után, s amely éppen leesni készült a fénykép keretéről, ahová felragasztotta. Arra gondolt, hogy a gyász része a sír gondozása is, s hogy hónapok teltek el a temetés óta, s nem is volt még a nagyon távoli, városi temetőben. Eszébe jutott, hogy Barbara imádta a bazsarózsát, s hogy ilyenkor ősszel, amikor már rogygyantan barnásak a levelei, ki lehet ásni az átültetésre szánt töveket, s hosszas kínlódás után sikerült is, nagyon-nagyon kevés földdel, hogy elbírassa, kiásnia egy fehér és egy kárminvörös gyökeret.

Órákig tartott a városig, aztán a városon keresztüli vánszorgása. Minden lépésnél úgy érezte, mintha ragacsos iszapból húzná ki a lábát.

A Főtér utáni utcában, ahol a temető felé vezető, meredeken kaptató rész következett, megállt pihenni. Érezte, ha most leülne a járda szélére, egyedül nem tudna felállni. A falnak dőlve pihent, aztán észrevétlenül csúszni kezdett szép lassan lefelé, s lábát széttárva úgy érkezett huppanás nélkül a földre, hogy meg sem ütötte magát. A bazsarózsatövek papírja is kibomlott, s a két tő, már száradásnak indult levelű bokor úgy nézett ki lábai mellett, mintha fonnyadt virágcsokrot, gyógyfüvet árulna.

Öntudatánál volt még, amikor néhány ember állt meg mellette. Egyikük a lábával megpiszkálta, úgy, ahogy undorító dolgokat szoktak kitapintani cipőjük orrával az emberek.

– Nézz oda te, már a mocskos trotli nigger migránsok is idejönnek a nyakunkra koldulni – mondta, s az öregre köpött. Nem tudhatta, hogy az, aki behunyt szemmel ül a járdán, Lázár, a hajdan híres kritikus-irodalomtanár, a városiak által irigyelt Posta-telep alapítója. Lázár az, akit Isten úgy szeretett, hogy teljesítette kívánságát. Ő maga is pontosan olyan fekete lett, mint a napjai, és mint a körülötte kihűlőben lévő embertelen világ.

– Hé, niggercsóka, menj vissza Afrikába, ott koldulj! – hallotta a gyásza fölé kerekített mondatot, s Lázár, a feltámaszthatatlan Lázár biztosan tudta, hogy nem ő hal meg ezen az embertelenné tett, elátkozott földön, hanem ez a világ hal meg, mindörökre. Meghal, s ha már nem tudta hangosan kimondani a végsőt, gondolatban hozzátette a világtól való búcsúzóul, hogy ámen.